

สี่ห วรคที่ห้า

พระราชชาตรีถามว่า “พระผู้เป็นเจ้านาคเสน ต้องถือเอาองค์เจ็ดประการแห่งราชสีห์ เป็นไฉน?”

พระเถรเจ้าทูลว่า “ขอถวายพระพร ธรรมดาราชสีห์เป็นสัตว์ขาวไม่หม่นหมอง หมดจดสะอาด ฉันไค, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องเป็นผู้มีจิตขาว ไม่หม่นหมอง บริสุทธิ์ผุดผ่อง ฉันนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่หนึ่งแห่งราชสีห์.

อนึ่ง ราชสีห์มีเท้าสี่เป็นเครื่องเที่ยวไป มักเที่ยวไปด้วยลีลาศ ฉันไค, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องเป็นผู้มีอิทธิบาทสี่เป็นเครื่องเที่ยวไป ฉันนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่สองแห่งราชสีห์.

อนึ่ง ราชสีห์เป็นสัตว์มีผมงอกงามมีรูปอันยิ่ง ฉันไค, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องเป็นผู้มีผม กล่าวคือศีลงาม มีรูปอันยิ่งฉันนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่สามแห่งราชสีห์.

อนึ่ง ราชสีห์ยอมไม่นอนนุ่มแก่สัตว์ไร ๆ แม้เพราะต้องเสียชีวิต ฉันไค, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องเป็นผู้ไม่นอนนุ่มแก่ใคร ๆ แม้เพราะจะต้องเสีย จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และยา เป็นปัจจัยแห่งคนใช้เป็นบริวาร ฉันนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่สี่แห่งราชสีห์.

อนึ่ง ราชสีห์เป็นสัตว์มีภักษามีได้ขาด ย่อมบริโภคเนื้อสัตว์ในโอกาสที่สัตว์นั้นล้มแน่นแหละจนพอต้องการ มิได้เลือกบริโภคเนื้อล่าของสัตว์ ฉันไค, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องเป็นผู้มีภักษามีได้ขาด มิได้เลือกตระกูลทั้งหลาย มิได้ละเรื้อนต้นเข้าไปใกล้ตระกูลทั้งหลาย บริโภคพอยังสรีระให้เป็นไป ในโอกาสเป็นที่รับโภชนะนั้นเอง มิได้เลือกโภชนะอันเลิศ ฉันนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่ห้าแห่งราชสีห์.

อนึ่ง ราชสีห์มิได้มีภักษาหรรระสมไว้ ฉันไค, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องเป็นผู้มีความบริโภคมิได้กระทำความระสมไว้ ฉันนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่หกแห่งราชสีห์.

อนึ่ง ราชสีห์มิได้อาหารก็ไม่ได้ดิ้นรน ถึงได้อาหารก็ไม่โลภ ไม่หมกมุ่น ไม่ทะยานกินฉันไค, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร มิได้โภชนะก็ต้องไม่ดิ้นรน ถึงได้โภชนะก็ต้องไม่โลภ ไม่หมกมุ่น ไม่ทะยาน เห็นอาที่นพอยู่เป็นปกติ มีปัญญาเป็นเหตุออกไปจากภพ บริโภคอยู่ ฉันนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่เจ็ดแห่งราชสีห์.

แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงสรรเสริญพระมหากัสสปเถระก็ได้ตรัสไว้ในสังยุตตนิกายอันประเสริฐว่า:-

“ณะภิกษุทั้งหลาย กัสสปนี้เป็นผู้สันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ และมีปกติกล่าวคุณของการสันโดหา ด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ ย่อมไม่ถึงความแสวงหาไม่ควร และกรรมไม่สมควร

เพราะเหตุแห่งบิดนขาบาท ไม่ได้บิดนขาบาทก็ไม่ได้บิดนขาบาทก็ได้บิดนขาบาทก็ไม่โลก ไม่หมกมุ่น ไม่ทะยาน เห็นอาทินพอยู่เป็นปกติ มีปัญญาเป็นเหตุออกไปจากภาพ บริโภคอยู่' ดังนี้."

ร. "พระผู้เป็นเจ้านาคเสน ต้องถือเอาองค์สามประการแห่งนงจากพราก เป็นไหน?"

ถ. "ขอถวายพระพร นงจากพรากย่อมไม่ละทิ้งนางนกตัวที่เป็นภริยาจนตลอดชีวิต ฉันทไ, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ได้ละทิ้งความกระทำในใจโดยอุบายที่ชอบ จนตลอดชีวิต ฉันทนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่หนึ่งแห่งนงจากพราก.

อนึ่ง นงจากพรากมีสาหร่ายและแหเนเป็นภักษา ย่อมถึงความเต็มใจด้วยสาหร่ายและแหเนนั้น และไม่เสื่อมจากกำลังและพรรณเพราะความเต็มใจนั้น ฉันทไ, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องทำความเต็มใจตามลาภที่ได้ ฉันทนั้น. ก็โยคาวจรผู้ประกอบความเพียรเป็นผู้เต็มใจตามลาภที่ได้ ก็ไม่เสื่อมจากศีล สมภาิ ปัญญา วิมุติ วิมุติญาณทัสสนะ และมีได้เสื่อมจากสรรพกุศลธรรมทั้งหลาย. นี้แลต้องถือเอาองค์ที่สองแห่งนงจากพราก.

อนึ่ง นงจากพรากย่อมไม่เบียดเบียนสัตว์มีชีวิตทั้งหลาย ฉันทไ, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องเป็นผู้มีทัณทะอันละทิ้งแล้ว มีศัสตราอันละทิ้งแล้ว มีความละอาย ถึงพร้อมด้วยความเอ็นดู มีปกติอนุเคราะห์ด้วยประโยชน์เกื้อกูล ในสัตว์มีชีวิตทั้งปวง ฉันทนั้น. นี้แลต้องถือเอาองค์ที่สามแห่งนงจากพราก.

แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เทพดิเทพ ก็ได้ทรงภาสิตไว้ ในจักกะวากชาดกว่า:-

"ผู้ใดไม่เบียดเบียน ไม่ฆ่า ไม่ผจญ ไม่ว่ากล่าว, เวรของผู้นั้น
ย่อมไม่มีกับใคร ๆ เพราะอันไม่เบียดเบียนในสัตว์ทั้งปวง' ดังนี้."

ร. "พระผู้เป็นเจ้านาคเสน ต้องถือเอาองค์สองประการแห่งนางนงเงือก เป็นไหน?"

ถ. "ขอถวายพระพร นางนงเงือกย่อมไม่เลี้ยงลูกทั้งหลายเพราะวิษยาในตัวของตน ฉันทไ, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องหวงห้ามกิเลสทั้งหลายอันเกิดขึ้นในใจตนเสีย ใส่เข้าซึ่งกิเลสทั้งหลายในโพรงไม้ กล่าวคือ ความสำรวมโดยชอบด้วยสติปฏิฐานแล้วยังกายคตาสติให้เจริญในมโนทวาร ฉันทนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่หนึ่งแห่งนางนงเงือก.

อนึ่ง นางนงเงือกเที่ยวหาอาหารที่ป่าใหญ่ตลอดทั้งวัน เวลาเย็นก็กลับมายังฝูงนงเพื่อความรักษาซึ่งตน ฉันทไ, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องเป็นผู้ใหญ่ผู้เดียว เสพที่อันสงัดทั้งเพื่อความพ้นรอบจากสังโยชนธรรม, เมื่อไม่ได้ความยินดีในที่สุดที่วันนั้น ฟิงกลับสู่สังฆมณฑล เป็นผู้อันสงฆ์รักษาแล้วอยู่ เพื่ออันป้องกันซึ่งภัย คือ ความถูกว่าได้ ฉันทนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่สองแห่งนางนงเงือก.

แม้คำนี้ท้าวสัทัมบดีพรหม ก็ได้กราบทูลในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า:-

“เสพที่นอนที่นั่งอันสงัดทั้งหลาย, ประพฤติเพื่อความพ้นวิเศษจากสังโยชนธรรม; ถ้าไม่ถึงทัฬหีความยินดีในเสนาสนะเหล่านั้น, จงเป็นผู้มีตนอันรักษาแล้ว มีสติอยู่ในสังฆมณฑล ดังนี้”

ร. “พระผู้เป็นเจ้านาคเสน ต้องถือเอาองค์หนึ่งประการแห่งนกพิราบเรือนเป็นไฉน?”

ธ. ขอถวายพระพร นกพิราบเรือนเมื่ออยู่ที่เรือนของชนอื่นย่อมไม่ถือเอานิมิตหน้อยหนึ่งแห่งเข้าของ แห่งชนทั้งหลายเหล่านั้นเป็นสัตว์มีภยัตถ์หมายรู้มากอยู่ ฉันได, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร เข้าไปสู่ตระกูลอื่น ก็ต้องไม่ถือเอานิมิตในเตียง ตั่ง ผ้า เครื่องประดับ เครื่องอุปโภค เครื่องบริโภค หรือโภชนะวิภิตทั้งหลายของสตรีหรือบุรุษ เป็นผู้มัยยัตถ์ เข้าไปตั้งไว้เฉพาะซึ่งความสำคัญว่าเราเป็นสมณะฉันนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์หนึ่งประการแห่งนกพิราบเรือน.

แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้ทรงภาสิตไว้ ในจุฬินารทชาดก:- ว่า

‘เข้าไปสู่ตระกูลแล้ว พึงเคี้ยวกิตแต่พอประมาณ บรรดาน้ำควรดื่มทั้งหลาย หรือโภชนะทั้งหลายพึงเคี้ยวกินแต่พอประมาณ พึงบริโภคแต่พอประมาณ, และอย่ากระทำให้ใจในรูป’ ดังนี้”

ร. “พระผู้เป็นเจ้านาคเสน ต้องถือเอาองค์สองประการแห่งนกเค้า เป็นไฉน?”

ธ. “ขอถวายพระพร นกเค้าโกรธกาทั้งหลาย พอเวลากลางคืนก็ไปยังฝูงกาแล้วฆ่ากาเสียเป็นอันมาก ฉันได, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องกระทำความยินดีร้ายต่ออญานความไม่รู้เท่าเสียเป็นผู้ ๆ เดียวนี้ ฌ ที่ลัษย้ายือญาน ตัดเสียตั้งแต่แรกเง่า ฉันนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่หนึ่งแห่งนกเค้า.

อึ่ง นกเค้าเป็นสัตว์หกลีกรัณอยู่ ฌ ที่ลัษ ฉันได, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องเป็นผู้มีที่สงัดเป็นที่มารัณมัย ยินดีแล้วในการหกลีกรัณอยู่ ฉันนั้น, นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่สองแห่งนกเค้า.

แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้ตรัสไว้ ในสังยุตตนิกายอันประเสริฐว่า:-

‘ณะภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีสงัดเป็นที่มารัณมัย ยินดีในความหกลีกรัณอยู่ ย่อมรู้ชัดตามเป็นจริงว่า ‘อันนี้เป็นทุกข์ อันนี้เป็นสมุทัย อันนี้เป็นนิโรธ อันนี้เป็นมรรค’ ดังนี้.”

ร. “พระผู้เป็นเจ้านาคเสน ต้องถือเอาองค์หนึ่งประการแห่งนกสตัดตะ เป็นไฉน?”

ธ. “ขอถวายพระพร นกสตัดตะร้องขึ้นและย่อมบอกสุขเกษมหรือทุกข์ภัยให้เป็นนิมิตแก่ชนทั้งหลายอื่น ฉันได, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร เมื่อสำแดงธรรมแก่ชนทั้งหลายอื่น ก็ต้องสำแดงวินิบาตโดยความเป็นทุกข์ภัย แสดงนิพพานโดยความเป็นสุขเกษม ฉันนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ประกอบหนึ่งแห่งนกสตัดตะ.

แม้พระปิโณทิลภการทวาชเถระ ก็ได้กล่าวไว้ว่า:-

‘ผู้ประกอบความเพียร ควรจะแสดงซึ่งเนื้อความสองอย่างนี้ คือ ความน่ากลัว น่าสะอึ้งในนรก ความสุขอันไพบูรณ์ในนิพพาน’ ดังนี้.”

ร. “พระผู้เป็นเจ้านาคเสน ต้องถือเอาองค์สองประการแห่งค้ำคาว เป็นไฉน?”

ธ. ขอถวายพระพร ค้ำคาวเข้าไปสู่เรือน เทียวไปแล้วก็ออกไป ไม่กังวลอยู่ในเรือนนั้น ฉันทิ, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร เข้าไปบิณฑบาตในบ้าน เทียวไปตามลำดับตรอก ได้บิณฑบาตแล้วก็กลับทันที มิได้กังวลอยู่ในบ้านนั้น ฉันทิ. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่หนึ่งแห่งค้ำคาว.

อนึ่ง ค้ำคาวเมื่ออยู่ที่เรือนของชนอื่น ไม่ได้ทำความเสื่อมแก่ชนเหล่านั้น ฉันทิ, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร เข้าไปสู่ตระกูลแล้วก็ต้องไม่ทำความเดือดร้อนหย่อนหนึ่งแก่ชนเหล่านั้น ด้วยการรบกวนเขาเหลือเกิน ด้วยความเป็นผู้ขอเขามาก ด้วยความเป็นผู้มีโทษเกิดแต่กายมาก ด้วยความเป็นผู้ช่างพูดเหลือเกิน หรือด้วยความเป็นผู้มีสุขและทุกข์ร่วมด้วยเขา, และไม่ยังการงานอันเป็นที่ตั้งแห่งทรัพย์สินสมบัติของชนเหล่านั้นให้เสื่อมเสียไป ประารถนาความเจริญอย่างเดียวโดยประการทั้งปวง ฉันทิ. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่สองแห่งค้ำคาว.

แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้ตรัสไว้ในลักขณสูตร ในที่ขนิภายอันประเสริฐว่า:-

‘บุคคลปรารถนาอยู่ว่า ‘इनชนเหล่าอื่นไม่พึงเสื่อมจากศรัทธา ศีล สุตะ ปัญญา จาคะ กรรมที่ยังประโยชน์ให้สำเร็จเป็นอันมาก ทรัพย์ ข้าวเปลือก นาและที่ดิน บุตรทั้งหลาย ภริยาทั้งหลาย เหล่าสัตว์สี่เท้า เหล่าญาติ เหล่ามิตร เหล่าพวกพ้อง กำลัง พรรณ สุข, ฉะนี้, และจำนงหวังความมั่นคง ความสำเร็จแห่งประโยชน์’ ดังนี้.”

ร. “พระผู้เป็นเจ้านาคเสน ต้องถือเอาองค์หนึ่งประการแห่งปลิง เป็นไฉน?”

ธ. “ขอถวายพระพร ปลิงเกาะที่อวัยวะใด ก็เกาะแน่นในอวัยวะนั้น ตี้มโลหิตอยู่ ฉันทิ, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร หน่วงจิตไว้ในอารมณ์ใด ก็ต้องตั้งอารมณ์นั้นไว้ให้มั่น โดย วรรณ สันฐาน ทิศ โอกาส ปริจเฉท ลิงค์ และนิमित ตี้มรส คือ วิมุตติอันไม่เจือกิเลส ด้วยอารมณ์นั้น ฉันทิ. นี้แล ต้องถือเอาองค์ประกอบหนึ่งแห่งปลิง.

แม้พระอนุรุทธเถระ ก็ได้กล่าวไว้ว่า:-

‘บุคคลมีจิตบริสุทธิ ตั้งอยู่เฉพาะในอารมณ์ ฟังตี้มรส คือ วิมุตติอันไม่เจือกิเลส ด้วยจิตนั้น’ ดังนี้.”

ร. “พระผู้เป็นเจ้านาคเสน ต้องถือเอาองค์สามประการแห่งงูเป็นไฉน?”

ธ. “ขอถวายพระพร งูย่อมเลื้อยไปด้วยอก ฉันทิ, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องเที่ยวอยู่ด้วยปัญญา; เมื่อโยคาวจรเที่ยวอยู่ด้วยปัญญา จิตก็เที่ยวอยู่ในมรรคาอันนำออกไปจากภพ เว้นสิ่งที่ไม่มีความหมายเสีย ยังสิ่งที่มีเครื่องหมายให้เจริญ ฉันทิ. นี้แลต้องถือเอาองค์ที่ต้นแห่งงู.

อนึ่ง ฐเมื่อเที่ยวไป เว้นยาเสียเที่ยวไปอยู่ ฉนใด,โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องเว้นทุจริต เสียเที่ยวอยู่ ฉนนัน. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่สองแห่งฐ.

อนึ่ง ฐเห็นมนุษย์ทั้งหลาย ย่อมเดือดร้อน เศร้าโศก เสียใจ ฉนใด, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ตรึกถึงความตรึกอันชั่วแล้วยังความไม่ยินดีให้เกิดขึ้นแล้วก็ต้องเดือดร้อน เศร้าโศกเสียใจว่า วันแห่งเราเป็นไปล่วงแล้วด้วยความประมาท วันที่เป็นไปล่วงแล้วนั้น เราไม่อาจได้อีก, ฉนนัน.

แม้กนิรทั้งสอง ก็ได้กล่าวไว้ ในภัลลาภุชชาดก:-

‘ณะนายพราน เราทั้งสองอยู่ปราศจากกันสิ้นราตรีหนึ่ง ฉนใด เราทั้งสองไม่อยากจะพลัดพรากกัน ระลึกถึงกันอยู่ เดือดร้อนเนื่อง ๆ เศร้าโศกถึงกันสิ้นราตรีหนึ่ง ฉนนัน. ราตรีนั้นจักมีอีกไม่ได้ดังนี้.’

ร. “พระผู้เป็นเจ้านาคเสน ต้องถือเอาองค์หนึ่งประการแห่งฐเหลือม เป็นไฉน?”

ธ. “ขอถวายพระพร ฐเหลือมเป็นสัตว์มีกายใหญ่ มีท้องพ่องขัดสนอาหาร ย่อมไม่ได้อาหารสักว่าพอเต็มท้อง สิ้นวันเป็นอันมากเป็นสัตว์ไม่บริบูรณ์ด้วยอาหาร ย่อมประทั่งไปเพียงแต่อาหารสักว่ายัง สรีระให้เป็นไป ฉนใด, เมื่อโยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ขวนขวายเพื่อภิกขาจารวัตร เข้าไปใกล้บิณฑชะของบุคคลอื่น มีความมุ่งหมายบิณฑชะอันบุคคลอื่นให้แล้ว เว้นเสียจากความถือเอาเอง ก็ยากที่จะได้อาหารให้เพียงพอ, ถึงกระนั้น กุลบุตรผู้เป็นไปในอำนาจประโยชน์ก็ไม่บริโภคคำข้าวสี่ห้าคำ ยังกระเพาะให้เต็มด้วยน้ำแทนคำข้าวที่เหลือนั้น ฉนนัน. นี้แล ต้องถือเอาองค์ประการหนึ่งแห่งฐเหลือม.

แม้พระสารีบุตรเถระผู้ธรรมเสนาบดี ก็ได้กล่าวไว้ว่า:-

‘ภิกษุเมื่อบริโภคของสดหรือของแห้งก็มีให้อิ่มนัก เป็นผู้มีอุทรพ่อง มีอาหารพอประมาณ มีสติ เว้นเสีย ไม่บริโภค คำข้าวสี่ห้าคำ ดื่มน้ำแทน การประพัตินั้นเป็นของควรเพื่อวิหารธรรมอัน สำราญ แห่งภิกษุผู้มีจิตสงบไปแล้ว’ ดังนี้.”

หัวข้อประจำสี่หรรคหนึ่ง

ราชสีห์หนึ่ง นกจากพรากหนึ่ง นางนกเงือกหนึ่ง นกพิราบเรือนหนึ่ง นกเค้าหนึ่ง นกสทปัตตะหนึ่ง ค้างคาวหนึ่ง ปลิงหนึ่ง ฐหนึ่ง ฐเหลือมหนึ่ง เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว้าวรรค.